

SZÉP HAZUNK VÉGÉN UPPONY

Ez a furcsa hangzású helységnév az ott található földtani és régészeti értékek miatt — amelyekről az alábbiakban szó lesz — a szakemberek számára *fogalom*, ám olvasóink nagy többsége bizonyára most hallja először e nevet.

Hol bújik meg ez a kis falu, amelynek lakói inkább egy p-vel: *Uppynak* mondják községüket? A Bükk-hegységnek jól körülhatárolt tömegétől északra, Ózd és a Pétervásári-dombság között északkelet-délnyugati irányban egy elnyújtott, alacsony hegyvonulat húzódik, az Upponyi-szigethegység. Középponti részét Nekézseny, Bánhorváti, Uppony és Dédestapolcsány községek határolják. S hogy az olvasó még inkább tudja, merre van az azonos nevű falu és hegység, azt is megírjuk, hogy közvetlenül az országosan ismert Láz-bérci-víztároló mellett, amely az Upponyi-szorosból Ózd és Kazincbarcika számára gyűjti a vizet.

Községünk már a népvándorlás korában lakott hely volt. Az ottani Várhegy erődítménye, a vadászkastély a későbbi idők királyi vadászatainak emlékét őrzi, a Pipis-dombi bucakemence (olvasztókemence) pedig azt tanúsítja, hogy a XI–XIII. században vasat olvasztotak errefele.

A falu neve először 1335-ben szerepel az oklevelekben. A török hódoltság idején a bélháromkúti apátságnak, később az egri püspökségnek a birtoka volt. 1566-ban a török dúlta fel. Az Upponyi-szoros oldalának egyik sziklacsúcsán ma is áll egy hatalmas *fakereszt*, amelyhez több *néphagyomány* fűződik. Az egyik szerint a török kornak állít emléket, s eszerint ott húzódott a török hódítás határa; mások szerint a reformátusok és a katolikusok lakta területeket választja el; míg egy harmadik változat szerint egy kígyómarás áldozatul esett kislánynak az emlékét őrzi.

Uppony szép katolikus temploma 1771-ben épült. A múlt század közepén a falut földműveléséről és gyümölcsstermesztéséről ismerték, de a századforduló táján a szénbányák megnyitásával Uppony is nagyrészt bányász-község lett, ahonnan a szomszédos királdi és Ózd környéki bányákba jártak el dolgozni az emberek.

Uppony a Láz-bérci-víztároló megépítése előtt sem volt valami nagy forgalmú helység — ám minthogy e tároló éppen a fő közlekedési útját zárja el, még inkább „isten háta mögötti” településsé vált. Lakói — meg azok, akik már gyönyörködtek környékének természeti szépségeiben — most abban bíznak, hogy mint a Bükk Nemzeti Park egyik legtöbb láttnivalót kínáló része, egyre több látogatót vonz majd oda...

Vasércbányászat

Szóljunk előbb földtani érdekességeiről!

Említettük az imént az Uppony-szigethegységet. Ez az elnevezés talán túlzás egy ilyen kis kiterjedésű területre, de annál jellemzőbb, hiszen ez a mindössze 456 m magasságig felnyúló hegység valóban szigetszerű: sem felépítésében, sem helyzetével nem kapcsolódik a

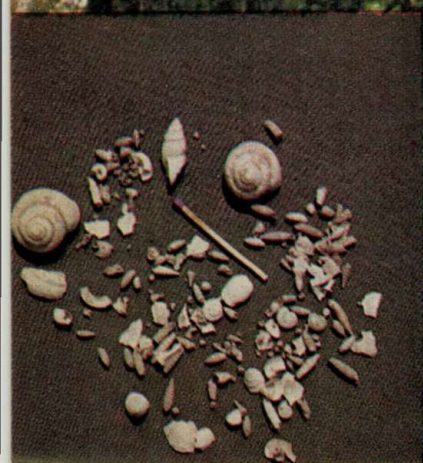
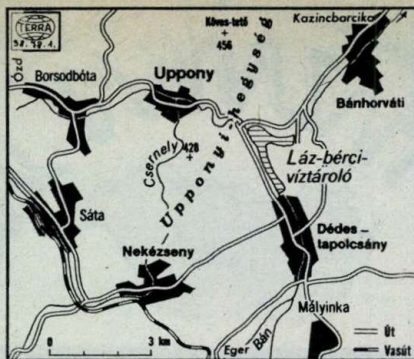
Bükkhöz, még kevésbé a közeli Mátrához. A völgyek és a patakok élesen elkülönítik környezetétől, s ha nem kelti is hegységi tájnak a benyomását, azért lankás dombvidéknek sem kicsinyelhető.

Némi túlzással akár a Bükk „nagyapjá”-nak is mondhatnánk! Miért? Tudjuk, hogy a hegységünket felépítő kőzetek a környéken legrégebben a karbon idősorokban (kb. 320 millió éve) rakódtak le a tengerfenéken. A karbon végén egy hegységképződés során a tengerág egy része elkülönült, szárazulattá vált — ebből lett a későbbi Upponyi-szigethegység —, míg máshol a tengeri üledékképződés tovább tartott, egészen a földtörténeti triász időszak végéig. Később, a kréta időszak folyamán az addigra már régen kiemelkedett Uppony-vonulat nagy része le is pusztult. Az Alföldön ekkor egy kristályos kőzetekből álló masszívum emelkedett, s ennek mállásterméke az Uppony és az Alföld között kialakult tengervályóban halmozódott fel. E vályú tengeri üledékei a hegységképző mozgások hatására egyszerű álló redőkbe rendeződtek, s északi részük rátolódott az Upponyi-hegységre is. A még többször megismétlődő mozgások hatására aztán az Uppony és az Alföld között — mint két satupofa között — emelkedett ki a meggyúrt kőzetekből álló Bükk-hegység.

A földtörténeti újkorban még egy igen-igen fontos változás ment végbe: a hegységközi medencéket ugyanis előtötte az eocén és az oligocén tenger (kb. 60 millió évvel ezelőtt), s az ezekben lerakódott üledékekre a miocén elején a hegységet alkotó kőzetek rátolódtak. Ez a híres Darnó-vonal, amely a recski Darnó-hegytől kezdődően Upponyon keresztül Rudabánya felé tart, s fontos ásványkincseinknek meglevő és újabb lelőhelyekkel kecsegtető területe.

Az ott előforduló ásványkincsek közül legelőször a vasércet kezdték bányászni. Az upponyi és a dédestapolcsányi vasérclelőhelyek közel vannak a felszínhez, s Fassola (Fazola) Henrik, a würzburgi születésű híres egri lakatosmester onnan szállított nyersanyagot a Felsőhármorban és Ómassán épített nagyolvasztójába, annak nyersvasát pedig Alsóhármorban finomíttatta 1765-ben.

Az upponyi érc azonban csakhamar kevésnek és főleg gyenge minőségűnek bizonyult, ezért 1867 végére megérlelődött az a terv, hogy a Szinva-völgy alsó szakaszán, Miskolc és Diósgyőr között egy új, korszerű vasgyárat kell építeni — részben a Borsod megyében föllelhető vasérc- és barnaszénttelepek kiaknázására, részben a nagy kiterjedésű erdőknek a hasznosítása végett. Az új vasgyár építéséhez 1868-ban fogtak hozzá. A mai diósgyőri Lenin Kohászati Művek elődjének létrehozását tehát tulajdonképpen az Upponyi-szigethegységnek hajdanta fejlett vasércbányászata alapozta meg. A „Darnó-vonal” és környéke — így Uppony is — napjainkban újra egy nagyarányú földtani kutatásnak a színtere. Most már nem vasércet keresnek ott, hanem inkább szinesérceket.

A geológiai és bányatörténeti érdekességek után lás-
suk Uppony régészeti értékeit!

Fényes Elek földrajztudós 1851-ben azt írta, hogy
„... Uppony vize a hegység feletti kőszikla alatt elcser-
gedezvén malmot hajt, s a nevezett nagy hegyben több
apró barlang van”. E több apró barlangban **Vértes**
László 1949-ben, majd **Jánossy Dénes** 1963-ban ásatott.
Az úgynevezett **I. számú upponyi kőfülke állatmarad-
ványai** hamarosan **világhírnévre** tettek szert, mert ott
a jégkorszak olyan szakaszának emlékei kerültek elő,
amelyeket **Európából** addig alig ismertek. Noha a 200—
300 ezer évvel ezelőtt élt állatok akkor is nagy terüle-
teket népesítettek be, maradványaikat csak e szűk
szurdoknak a barlangcskájá őrizte meg az elkövetkező
idők pusztító hatásától. A szóban forgó földtörténeti
szakaszt az őslénykutatók **upponyi fázisnak** nevezték el.

Kormeghatározó csontok

A leletek becse akkor lett nagy igazán, amikor a
dél-franciaországi **Arago** mellett egy barlangban ősi
emberi arckoponyacsont került elő, számos állatcsont-
nak a kíséretében. Sokáig bizonytalan volt, vajon mi-
kor élt ez az ember, amely származásunk kiderítése
szempontjából oly fontos láncszemnek látszott, hogy az
1976-ban **Nizzában** megtartott nemzetközi régészkon-
gresszusnak a **jelképévé** vált. E koponya korának meg-
határozásában segítettek az Upponyban megismert áll-
latmaradványok, mert az aragói leletekhez azok áll-
tak a legközelebb. Így azt a magyarországi — már pon-
tosan ismert — **jégkori állatvilágnak** a fejlődési soro-
zatába lehetett beilleszteni, s ezzel megállapítani föld-
történeti korát.

1977 nyarán újabb őslénytani ásatásnak volt a szín-
helye az Upponyi-szoros. Ekkor a **Heves megyei Mú-
zeumok Igazgatósága** és a **Magyar Állami Földtani In-
tézet** közös ásatást végzett az úgynevezett **Horváti-lik-
ban**. (E kis barlang onnan kapta a nevét, hogy az up-
ponyiak szerint az üregén át Bánhorvátba lehet eljut-
ni, sőt veszély idején a marhákat is ott hajtották át.
Ez persze ugyanolyan mese, mint amilyen minden bar-
langos vidéken bőven hallható.) A nyári ásatás során
több köbméter barlangi törmeléklet megmozgatva tö-
megesen kerültek elő a jégkorszak utolsó meleg idősza-
kának **csiga-** és **csontmaradványai**. Főleg a kis rágcsá-
lóknak, a **pockoknak** a fogaira bukkantak nagy számban.
Az ott előkerült állatok jó része már kipusztult,
vagy ma **Kelet-Európa** és **Ázsia** távoli vidékein él.

Am nemcsak a régészek jártak jól — Uppony kör-
nyékén a **botanikusok** is sok **növényritkaságot** találhat-
nak! A szigethegység 250—400 m magas részében a
cseres-tölgyes terjedt el. Ennek a csertölgy és a ko-
csánytalan tölgy az erdőalkotó fája. A szurdoknak jel-
lemző növényegyüttese a **karsztbokorerdő**: lombkorona-
szintjén a molyhos tölgyes, cserjeszintjén pedig a saj-
meggy uralkodik.

Napjainkban érdekes — és itt jó irányú — változást
idézett elő a szoros nagy részét vízzel kitöltő Láz-bérci-
víztároló. Az ő vizének köszönhető, hogy **egyre több**
növény kap lábra az addig szinte teljesen kopár hegy-
oldalakon.

Mindezek után még egy érdekesség! Kevesen tudják,
hogy **Feszty Árpád** a hatalmas méretű körképének (**A**
magyarok bejövetele) természeti hátterét, a **Verec-
kei-szorost** az Uppony község mellett húzódó gyönyörű
sziklakanyonról, a hazánkban páratlan — a **Tordai-
hasadékra** emlékeztető — szorosról mintázta. Aki tehát
ellátogat oda, egyebek között még ebben a természeti
„modell”-ben is gyönyörködhet.

Dr. Kordos László
(Földtani Intézet)

és
Füköh Levente

(a Heves megyei Múzeumok Igazgatósága)

Nagy kép: Az Upponyi-szoros

Jobbra: a Horváti-lik bejárata (Tihanyi Péter felvételei)

**Balra: csiga- és csontmaradványok a jégkorszak utolsó
meleg időszakából**

MONDHATTA VOLNA SZEBBEN?

SZERKESZTI: DR. KEMÉNY GÁBOR

Eppen egy hónapja, a február 17-i számban egy
sportnyelvi mondatot péccztünk ki:

„A nem túl magas iramú mérkőzésen, a Spartacus a hely-
zetek kihasználásában és kidolgozásában magasan felülmulta
ellenfelét.”

Magas-ból is megárt a sok! Különösen, ha a szóis-
métlés pongyolasággal párosul, és a csapat egy **magas**
iramú mérkőzésen múlja **magasan** felül az ellenfelét.

A tavalyi 43. számban már „pedzettük” a témát:
hivatalos és sajtónyelvünk a **nagy** — **kis** (v.: kicsi) mel-
léknévpár helyett mind szívesebben él a **magas**, ill.
alacsony jelzőkkel (pl. **magas** hőmérséklet, **magas** jö-
vedelem, **alacsony** hatások stb.). Az efféle szóhaszná-
latot az indoeurópai nyelvek hatásának szokták be-
tudni, s nem is egészen alaptalanul. **Magasfeszültség**
szavunk például alighanem a német **Hochspannung**
lefordítása révén terjedt el a **nagyfeszültség** rovására.
Ezt azonban az utóbbi években örömdetesen felváltja
a magyaros alak, ellentétben a **magasfényű** zománc-
festékkel (ennek mintája az ugyancsak német **Hoch-
glanzfarbe** lehetett), amely idegenszerűségével még na-
gyon is próbára teszi nyelvérzékünket.

A **magas**-nak ilyen értelmű alkalmazását azonban
nemcsak az idegen nyelvi hatás sugallja, hanem a mai
életünkben egyre nagyobb szerepet játszó mérőműsze-
rekhez, grafikonokhoz stb. tapadó szemlélet elterje-
dése is. Ugyan ki akadna fenn azon, ha valaki **magas**
hőmérsékletről vagy éppen **magas** vérnyomásról be-
szél?! Sőt ma már ezt érezzük természetesnek, nem
is igen tudnánk másképp mondani. A **nagy** **láz** he-
lyett is egyre sűrűbben halljuk ezt: **magas** **láz**, s ko-
rántsem bélyegezhetjük magyartalannak!

Azokban a jelzős szerkezetekben azonban, melyek-
ben a **magas** szó használatát a fent említett szemléleti
háttér nem támogatja, s a **nagy**-nak **magas**-sal való
helyettesítése pusztán a hasonló felépítésű szókapcso-
latok analógiájával magyarázható, a **magas** helyett a
mai nyelvművelő is a magyarosabb **nagy** melléknév
alkalmazását ajánlja. (A **magas iramú** kifejezés létre-
jöttéhez egyébként minden bizonnyal hozzájárult az
is, hogy a sportújságíró fejében — a gyors munka
során — egy pillanatra összekeveredett két rokon ér-
telmű szókapcsolat: a **magas színvonalú** és a **nagy**
iramú. Akármilyen volt is azonban a „lélektani előzmény”,
mindez mit sem változtat azon, hogy a **magas iramú**
helyett jobb, stílusosabb a **nagy iramú**. Ráadásul így
a szóismétlést is megszüntethetjük.)

Még két apróság: 1. A szerkezetes helyhatározó (**a**
nem túl nagy iramú mérkőzésen) után nem kell vesz-
zőt tenni. 2. Ha azt akarjuk, hogy a szórend tökéle-
tesebben igazodjék az események időbeli, logikai egy-
másutánjához, cseréljük fel a **helyzetek** főnév két bir-
tokszavát, hiszen a helyzetet először mégiscsak ki kell
dolgozni ahhoz, hogy utána kihasználhassuk! Vagyis
a befutott pályázatok közül az ilyeneket tartom jó-
nak: **A nem túl nagy iramú mérkőzésen a Spartacus**
**a helyzetek kidolgozásában és kihasználásában (egy-
aránt) magasan felülmulta ellenfelét.**

50 Ft-os könyvtartalványt nyert: **Haris Tamás** (2600 Vác,
Kölcsény u. 9.), **Pénzes György** (4821 Ópályi, Rajk L. u. 14.),
Pongó Ferenc (8000 Székesfehérvár, Ifjúság u. 17.), **Riskó**
András (1074 Bp., Rákóczi út 60.), **Takács Zoltánné** (4821
Ópályi, Rajk út 40.).

Új mondatunkat az egyik budapesti napilap rendőri
riportjából „ollózom ki”:

„K. F. gyanúsított aktája vaskos: sok lopásért, ga-
rázdaságért, felfegyverkezve elkövetett hivatalos szem-
ély elleni erőszakért lett már felelősségre vonva.”

Beküldési határidő: március 22. Kérjük pályázóinkat, hogy
megfejtésüket levelezőlapra írják meg (1428 Bp., Pf.
47), s a címzés alatt tüntessék fel rovatunk nevét is. Az e
heti mondatra érkezett pályázatokat és értékelésüket a 15.
(április 14-i) szám tartalmazza majd.